

Simone de Beauvoir

DRUGI SPOL

Biblioteka Posebna izdanja

Izdaje

Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktorica

IVANA LJEVAK LEBEDA

Urednica

NIVES TOMAŠEVIĆ

Simone de Beauvoir

DRUGI SPOL

S francuskoga prevela
MIRNA ŠIMAT

Zagreb, veljača 2016.

Naslov izvornika

Simone de Beauvoir
LE DEUXIÈME SEXE

Copyright © Éditions Gallimard, 1949, renouvelé en 1976.

© za hrvatsko izdanje
Naklada Ljevak d.o.o. 2016.

ISBN 978-953-303-875-9

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 000923376

Sadržaj

Prvi svezak: ČINJENICE I MITOVI

Uvod	11
------------	----

Prvi dio: SUDBINA

PRVO POGLAVLJE	Biologijski podaci	29
DRUGO POGLAVLJE	Psihoanalitičko gledište	57
TREĆE POGLAVLJE	Gledište historijskog materijalizma	70

Drugi dio: POVIJEST

I.	79
II.	83
III.	97
IV.	110
V.	129

Treći dio: MITOVI

PRVO POGLAVLJE	163
DRUGO POGLAVLJE	218
I. Montherlant ili kruh gađenja	218
II. D. H. Lawrence ili falički ponos	233
III. Claudel ili gospodinova sluškinja	241
IV. Breton ili poezija	250
V. Stendhal ili romantično istinitog	256
VI.	265
TREĆE POGLAVLJE	270

Drugi svezak: PROŽIVLJENO ISKUSTVO

Uvod.....	283
-----------	-----

Prvi dio: FORMATIVNE GODINE

PRVO POGLAVLJE	Djetinjstvo	287
DRUGO POGLAVLJE	Djevojka	343
TREĆE POGLAVLJE	Seksualna inicijacija	384
ČETVRTO POGLAVLJE	Lezbijka	417

Drugi dio: POLOŽAJ

PETO POGLAVLJE	Udana žena	439
ŠESTO POGLAVLJE	Majka	521
SEDMO POGLAVLJE	Društveni život	566
OSMO POGLAVLJE	Prostitutke i hetere	594
DEVETO POGLAVLJE	Od zrelosti do starosti	614
DESETO POGLAVLJE	Položaj i karakter žene	633

Treći dio: OPRAVDANJA

JEDANAESTO POGLAVLJE	Narcisoidna žena	663
DVANAESTO POGLAVLJE	Zaljubljena žena	679
TRINAESTO POGLAVLJE	Mističarka	705

Četvrti dio: PREMA OSLOBOĐENJU

ČETRINAESTO POGLAVLJE	Neovisna žena	717
-----------------------	---------------------	-----

Zaključak	749
-----------------	-----

PRVI SVEZAK

ČINJENICE I MITOVI

Jacquesu Bostu

Postoji jedan dobar princip
koji je stvorio red, svjetlost i muškarca,
i jedan loš princip
koji je stvorio kaos, mrak i ženu.

PITAGORA

U sve što su muškarci napisali o ženama
treba posumnjati, jer su oni istodobno
i sudac i stranka.

POULAIN DE LA BARRE

Uvod

Dugo sam oklijevala pisati knjigu o ženi. Tema razdražuje, pogotovo žene, a i nije nova. Već se mnogo pisalo o raspravi o feminizmu, danas je gotovo pa zaključena. Nemojmo više o tome... Ipak, o tome se još govori. I ne čini se baš kao da su opsežne gluposti izgovorene tijekom posljednjeg stoljeća rasvijetlile problem. Uostalom, postoji li tu problem? I kakav je on? Postoje li uopće žene? Dakako, teorija o vječnom ženskom još ima pobornika; oni šapću: »Čak i u Rusiji, *one* su i dalje žene«; no drugi dobro obaviješteni ljudi – a katkad su to ti isti, uzdišu: »Žena se gubi, žena je izgubljena.« Više ne znamo zasigurno postoje li još žene, hoće li ih svagda biti, treba li to željeti ili ne, koje mjesto zauzimaju na ovome svijetu, koje bi mjesto trebale zauzimati? »Gdje su žene?«, pitao se nedavno jedan neredoviti časopis.¹ No prije svega: što je to žena? Netko je jednom rekao: »*Tota mulier in utero*: to je maternica.« Govoreći pak o nekim ženama, znalci izjavljuju: »To nisu žene«, iako imaju maternicu kao i ostale. Svi se slažu da ljudska vrsta podrazumijeva i ženski spol. On danas, kao i nekoć, čini otprilike polovicu čovječanstva; a opet nam se govori da je »ženskost u opasnosti«. Bodre nas: »Budite žene, ostanite žene, postanite žene.« Svako ljudsko biće ženskog spola nije dakle nužno žena; u tu svrhu potrebno je biti dijelom tajanstvene i ugrožene stvarnosti – ženskosti. Izlučuju li jainici ženskost? Je li ona utisnuta na Platonovu nebu ideja? Je li dovoljna šuštava suknja da siđe na Zemlju? Iako se neke žene silno trude utjeloviti je, model ženskosti nitko nikada nije patentirao. Rado ga opisujemo nejasnim i svjetlucavim pojmovima koji kao da su posuđeni iz rječnika proročica. U doba svetoga Tome bit ženskosti činila se jednako pouzdano određena kao uspavljujuće svojstvo maka. No konceptualizam je izgubio na snazi. Prirodne i društvene znanosti više ne vjeruju u postojanje nepromjenjivih entiteta koji bi definirali određene karaktere kao što

---

1 Danas više ne postoji, zvao se *Franchise*.

su karakter žene, Židova ili crnca. One karakter smatraju sekundarnom reakcijom na neku *situaciju*. Ako danas više nema ženskosti, znači da je nikada nije ni bilo. Znači li to da riječ »žena« nema nikakva sadržaja? To uporno tvrde pobornici filozofije prosvjetiteljstva, racionalizma, nominalizma: žene bi među ljudskim bićima bile samo ono što proizvoljno označavamo riječju »žena«. Amerikanke posebno rado misle da žena kao takva više ne postoji; ako se neka nazadna još smatra ženom, njezine joj prijateljice savjetuju psihoanalizu kako bi se oslobodila te opsesije. O jednom, inače iritantnom djelu, naslovljenom *Modern Woman: a lost sex*, Dorothy Parker je napisala: »Ne mogu biti objektivna prema knjigama koje ženu tretiraju kao ženu... Moja je zamisao da svi mi, i muškarci i žene, tko god bili, moramo biti smatrani ljudskim bićima.« No nominalizam je pomalo nedostatna doktrina; i antifeministima je lako pokazati da žene *nisu* muškarci. Žena je svakako poput muškarca ljudsko biće, no takva tvrdnja je apstraktna. Činjenica je da je situacija svakoga konkretnog ljudskog bića uvijek jedinstvena. Odbiti kategorije vječnoga ženskog, crne duše, židovskoga karaktera, ne znači nijekati da danas postoje Židovi, crnci, žene: takvo nijekanje za prozване ne predstavlja oslobađanje, nego neautentičan bijeg. Jasno je da se nijedna žena ne može bez primisli nastojati smjestiti onkraj svojega spola. Jedna poznata spisateljica prije nekoliko godina nije dopustila da se njezin portret pojavi u nizu fotografija posvećenom upravo ženama piscima. Željela je da je se smjesti među muškarce; no kako bi uživala u toj povlastici, iskoristila je utjecaj svojega supruga. Žene koje tvrde da su muškarci ne zahtijevaju time manje muškog uvažavanja i poštovanja. Također se sjećam jedne mlade trockistice kako stoji na pozornici usred burnog sastanka pripremajući se zamahnuti šakom, unatoč svojoj očitoj krhkosti. Nijekala je svoju žensku slabost, ali je to činila iz ljubavi prema jednom aktivistu kojemu je željela biti ravnopravna. Prkosni stav mnogih Amerikanki dokazuje da ih opsjeda osjećaj njihove ženskosti. I doista, dovoljno se prošetati otvorenih očiju kako bi se zaključilo da se čovječanstvo dijeli u dvije kategorije pojedinaca čiji su odjeća, lica, tijela, osmijesi, ponašanje, interesi, zanimacije, očito različiti. Možda su te različite površne, možda im je suđeno da nestanu. Sigurno je to da one u ovom trenutku sasvim očigledno postoje.

Ako funkcija ženke ne dostaje za definiciju žene, ako je također odbijamo objasniti »vječnim ženskim«, a ipak priznajemo da, bilo to i privremeno, na Zemlji ima žena, moramo si postaviti pitanje: što je žena?

Samo izricanje pitanja odmah mi sugerira prvi odgovor. Znakovito je to što ga uopće postavljam. Muškarcu ne bi palo na pamet pisati knjigu o jedinstvenoj situaciji u kakvoj se unutar čovječanstva nalaze muškarci². Želim li se definirati, prvo moram izjaviti: »Ja sam žena«. Ta istina čini temelj na kojemu će se izgraditi svaka druga tvrdnja. Nijedan muškarac se nikada ne postavlja ponajprije kao pojedinac određenog spola: to da je čovjek se podrazumijeva. Formalno, u općinskim registrima i izjavama o identitetu, rubrike muško i žensko pojavljuju se kao simetrične. Odnos između dvaju spolova nije odnos dvaju elektriciteta, dvaju polova. Muškarac istodobno predstavlja i pozitivno i neutralno do te mjere da se na francuskom kaže »les hommes« za ljudska bića, s obzirom na to da se pojedinačno značenje latinske riječi »vir« prilagodilo općem značenju riječi »homo«. Žena predstavlja negativ – tako da joj je svako određenje nametnuto kao ograničenje, bez reciprociteta. Znala sam se živcirati tijekom apstraktnih rasprava kada bi mi muškarci govorili: »Mislite to jer ste žena.« No znala sam da mi je jedina obrana odgovor: »Mislim tako jer je to istina«, čime bih eliminirala svoju subjektivnost. Nije dolazio u obzir odgovor: »A vi mislite suprotno jer ste muškarac«, jer se podrazumijeva da činjenica bivanja muškarcem nije posebnost. Muškarac je u pravu bivajući muškarcem, a žena je ta koja je u krivu. Praktički, jednako kao što je za antiku postojala apsolutna okomica prema kojoj se definirala kosa crta, postoji apsolutni ljudski tip, a to je muški tip. Žena ima jajnike, maternicu, te posebne uvjete koji je zatvaraju u njezinu subjektivnost. Često se kaže da ona razmišlja hormonima. Muškarac nadmoćno zaboravlja da su i u njegovoj anatomiji hormoni, i testisi. On svoje tijelo shvaća kao izravnu i normalnu vezu sa svijetom vjerujući da ga je pojmio u svojoj objektivnosti, dok tijelo žene smatra otežalim svime što ga specificira: smatra ga preprekom, zatvorom. »Ženka je ženka zbog određenog *manjka* svojstava«, govorio je Aristotel. »Ženski karakter treba sagledavati kao karakter pogođen prirodnom manjkavošću.« Sveti Toma pak izjavljuje da je žena »nesavršeni muškarac«, »usputno« biće. To simbolizira priča o Genezi u kojoj se Eva pojavljuje izvučena, prema Bossuetovim riječima, iz »suvišnog Adamova rebra«. Čovječanstvo je muško i muškarac definira ženu ne po njoj samoj nego u odnosu na njega; ne smatra je se autonomnim bićem. »Žena, relativno biće...«, piše Michelet.

2 Izvještaj Kinsey se primjerice ograničava na definiranje spolnih karakteristika američkog muškarca, što je sasvim druga stvar.

Slično tvrdi i Julien Benda u *Rapport d'Uriel*: »Muško tijelo ima smisao samo po sebi, bez obzira na tijelo žene, dok se potonje čini lišeno smisla ako se ne pozovemo na muško... Muškarac se poima bez žene. Ona se ne poima bez muškarca.« I ona nije ništa drugo nego ono što muškarac o njoj odluči; tako je se naziva »spolom«, tvrdeći time da muškom ona suštinski figurira kao spolno biće: za njega je ona spol, dakle apsolutno je spol. Ona se određuje i razlikuje u odnosu na muškarca, a ne on u odnosu na nju. Ona je neesencijalno nasuprot esencijalnome. On je Subjekt, on je Apsolut: ona je Drugo³.

Kategorija *Drugoga* je jednako davna kao i sama svijest. U najprimitivnijim društvima, u najdrevnijim mitologijama, uvijek nailazimo na dvojnost Istoga i Drugoga. Ta podjela nije odmah označena kao podjela među spolovima i ne ovisi ni o kojem empirijskom podatku: to je ono što proizlazi uz ostalo iz radova Graneta o kineskoj filozofiji, iz radova Dumézila o Indiji i Rimu. U parovima Varuna-Mitra, Uran-Zeus, Sunce-Mjesec, dan-noć, isprva nije impliciran nijedan ženski element, ništa više nego u opreci dobra i zla, radnih i neradnih dana, desnice i ljevice, Boga i Lucifera. No drugost je temeljna kategorija ljudske misli. Nijedan se kolektiv nikada ne definira kao Jedan, a da odmah ne postavi Drugog nasuprot sebi. Dovoljna su tri putnika slučajno okupljena u istom odjeljku vlaka pa da svi ostali putnici postanu nejasno neprijateljski »drugi«. Za seljanina, svi koji ne pripadaju njegovu selu su sumnjivi »drugi«; za onoga tko se rodio u nekoj zemlji, stanovnici zemalja koje nisu njegova čine se kao »stranci«; Židovi su »drugi« za antisemite, crnci za američke rasiste, domoroci za kolonizatore,

3 Tu je ideju najjasnije izrazio E. Lévinas u eseju *Le Temps et l'Autre (Vrijeme i drugo)*. On kaže: »Ne postoji li situacija u kojoj neko biće nosi drugost kao nešto pozitivno, kao bit? Koja drugost to ne ulazi čisto i jednostavno u opoziciju s dvjema vrstama istoga roda? Mislim da je suprotno, apsolutno suprotno, čiju suprotnost ni po čemu ne pogađa veza koja se može uspostaviti između njega i njegova korelativa, suprotnost koja na koncu dopušta ostati apsolutno drugo, takva suprotnost je žensko. Spol nije bilo kakva specifična razlika... Razlika u spolovima nije ni proturječe... (Ona) nije ni dvojnost dvaju komplementarnih pojmova jer dva komplementarna pojma pretpostavljaju unaprijed postojeću cjelinu... Drugost se ostvaruje u ženskom – pojmu koji je istog ranga, ali obrnutog smisla od svijesti.«

Pretpostavljam da g. Lévinas ne zaboravlja da je žena također svijest za sebe. No upada u oči što je namjerno preuzeo gledište muškarca ne upozorivši na recipročnost subjekta i objekta. Kada piše da je žena misterij, podrazumijeva da je misterij za muškarca. Stoga je ovaj opis, koji bi htio biti objektivan, zapravo potvrda muškoga povlaštenog položaja.

proleteru za posjedničke klase. Zato je na kraju proširene studije o raznim figurama primitivnih društava Lévi-Strauss mogao zaključiti: »Prijelaz sa stanja Prirode na stanje Kulture obilježen je čovjekovom sklonošću promišljanju bioloških odnosa u obliku sustava opreka: dualnost, drugost, opozicija i simetrija, bilo da se predstavljaju u jasnim ili nejasnim oblicima, tako manje čine fenomene koje bi valjalo objasniti nego temeljne i neizbježne zadanosti društvene stvarnosti.«⁴ Ti se fenomeni ne bi mogli razumjeti kada bi ljudska stvarnost bila isključivo *mitsein* utemeljen na solidarnosti i prijateljstvu. Oni se međutim rasvjetljuju kada prateći Hegela otkrijemo u samoj svijesti temeljno neprijateljstvo prema svakoj drugoj svijesti. Subjekt se postavlja jedino dok se suprotstavlja. Nastoji se potvrditi kao ono esencijalno i pretvoriti drugo u neesencijalno, u objekt.

Samo, druga svijest suprotstavlja svijesti recipročno nastojanje: putujući, domorodac sa sablažnju primjećuje da u susjednim krajevima postoje domoroci koji pak njega promatraju kao stranca; između sela, klanova, naroda, klasa postoje ratovi, potlači, trgovina, sporazumi, borbe koje ideji Drugoga oduzimaju njezino apsolutno značenje i razotkrivaju njezinu relativnost. Htjeli-ne htjeli, pojedinci i skupine moraju priznati recipročnost odnosa. Kako to da među spolovima recipročnost nije postavljena, da se jedan od pojmova afirmirao kao jedini esencijalni i zanijekao svaku odnosnost prema svojemu korelativu, definirajući ga kao čistu drugost? Zašto žene ne osporavaju mušku suverenost? Nijedan se subjekt ne postavlja otprve i spontano kao neesencijalan. Nije Drugo to koje, definirajući se kao Drugo, definira Jednog: za Drugoga ga je postavio Jedan postavljajući se kao Jedan. No kako se ne bi dogodilo da Drugo postane Jedan, treba ga podčiniti tom neobičnom gledištu. Odakle u žene proizlazi ta podčinjenost?

Postoje i drukčiji slučajevi u kojima je, tijekom kraćeg ili duljeg vremena, jedna kategorija uspjela apsolutno dominirati drugom. Često do te povlastice vodi brojčana nejednakost: većina nameće svoj zakon manjini ili je progoni. No žene nisu manjina poput američkih crnaca, poput Židova: na zemlji ima jednak broj žena i muškaraca. Često su dvije prisutne skupine isprva bile neovisne: bilo je doba kada su se ignorirale ili je svaka priznavala autonomiju druge. Određeni povijesni događaj zatim bi slabiju

4 Vidi C. Lévi-Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté (Elementarne strukture srodstva)*. Zahvaljujem C. Léviu-Straussu što mi je ustupio prijelom svojeg doktorata koji sam se uz ostalo obilno koristila u drugom dijelu.

skupinu podčinio jačoj: židovska dijaspora, uvođenje ropstva u Ameriku, kolonijalna osvajanja povijesne su činjenice. U tim slučajevima za potlačene postojalo je razdoblje prije toga datuma: zajedničke su im prošlost, tradicija, katkad religija, kultura. U tom bi smislu usporedba koju je Bebel povukao između žena i proletarijata bila najbolje utemeljena. Proleter i također nisu u brojčanoj manjini te nikada nisu činili odvojeni kolektiv. No u nedostatku nekoga događaja, povijesni razvoj je taj koji objašnjava njihovo klasno postojanje i pokazuje distribuciju *tih* pojedinaca u toj klasi. Nije oduvijek bilo proletera, a uvijek je bilo žena. One su žene svojom fiziološkom strukturom; od početaka povijesti one su bile podčinjene muškarcu. Njihova ovisnost nije posljedica nekoga događaja ili postanka, ona se nije dogodila. Dijelom zato što umiče slučajnoj prirodi povijesne činjenice, drugost se ovdje čini apsolutom. Neko stanje koje je nastalo s vremenom, može se promijeniti u nekom drugom povijesnom trenutku: haićanski crnci su jedni od onih koji su to doista dokazali. Čini se međutim da neko prirodno stanje prkosi promjeni. Priroda je zapravo jednako promjenjiva kao i povijesna realnost. Ako se žena pokaže kao neesencijalno koje se nikad ne preobražava u esencijalno, to znači da ona sama ne izvršava taj preobražaj. Proleter i kažu »mi«. Crnci također. Postavljajući se kao subjekti, oni u »druge« pretvaraju buržuje, odnosno bijelce. Žene – osim na nekim skupovima koji ostaju apstraktne manifestacije – ne kažu »mi«; muškarci kažu »žene«, a one preuzimaju tu riječ kako bi same sebe označile; one se ne postavljaju autentično kao Subjekt. Proleter i su digli revoluciju u Rusiji, crnci na Haitiju, u Indokini se Indokinezi još bore. Ženska akcija je uvijek bila samo simbolička agitacija; one su dobile samo ono što su im muškarci željeli prepustiti; ništa nisu uzele: primile su.⁵ To je stoga što one nemaju konkretnih načina da se okupe u zajednicu koja bi se postavila suprotstavljajući se. Nemaju prošlost, povijest, vjeru koja bi im bila vlastita. I nemaju poput proletera solidarnost u radu i interesima. Među njima čak nema ni one koncentriranosti u prostoru koja od američkih crnaca, Židova iz geta, radnika iz Saint-Denisa ili Renaultovih tvornica čini zajednicu. One žive raspršene među muškarcima, a dom, posao, ekonomski interesi, društveni položaj ih veže za određene muškarce – oca ili muža – više nego za druge žene. Kao buržujke, solidarne su s buržujima, a ne s proleterkama; kao bjelkinje s bijelim muškarcima, a ne s crnim žena-

5 Vidi drugi dio, § 5.

ma. Proletarijat može naumiti poubijati vladajuću klasu. Fanatični Židov ili crnac može sanjati o dolasku do tajne formule za atomsku bombu i o stvaranju uvjeta za potpuno židovsko, odnosno crno čovječanstvo. Žena čak ni u snu ne može istrijebiti muškarce. Veza koja je spaja s opresorima nije ravna nijednoj drugoj. Spolna podjela zapravo je biološka činjenica, a ne trenutak u povijesti čovječanstva. Njihova oprečnost iscrtala se unutar prvobitnog *mitseina* i nije ga razbila. Par je temeljna jedinica čije su dvije polovice prikovane jedna za drugu; nikakvo spolno cijepanje društva nije moguće. To je ono što temeljno označava ženu: ona je Drugo unutar cjeline čija su dva dijela jedan drugome nužna.

Mogli bismo zamisliti da bi ta recipročnost olakšavala njezino oslobođanje. Kada Herkul suče vunu do Omfalinih nogu, zarobi ga želja. Zašto Omfala nije uspjela steći trajnu vlast? Kako bi se osvetila Jazonu, Medeja ubija njegovu djecu. Ta nam okrutna pripovijest sugerira da žena iz veze koja je veže za djecu može izvući zastrašujući utjecaj. Aristofan je u *Lizistrati* duhovito zamislio skupštinu žena gdje one zajednički, za dobrobit društva, pokušavaju iskoristiti potrebu koju muškarci za njima imaju. No to je samo komedija. Legenda prema kojoj su se otete Sabinjanke suprotstavile svojim otimačima upornom neplodnošću pripovijeda i to da su muškarci, tukući ih kožnim remenjem, kao čarolijom slomili njihov otpor. Biološka potreba – spolna želja i želja za potomstvom – koja mužjaka dovodi u stanje ovisnosti o ženki nije društveno oslobodila ženu. Gospodara i roba također spaja recipročna ekonomska potreba koja ne oslobađa roba. To je stoga što u odnosu gospodara i roba gospodar ne *ističe* potrebu koju ima za drugim. On ima moć zadovoljenja te potrebe i ne medijatizira je. Suprotno tomu, rob u ovisnosti, nadi ili strahu pounutarnjuje potrebu za gospodarom. Makar je potreba jednaka kod obojice, ona uvijek igra u korist opresora i protiv oprimiranog: to na primjer objašnjava toliko sporo oslobađanje radničke klase. Žena je muškarcu oduvijek bila barem vazal, ako već ne i rob. Dva spola nikad nisu ravnopravno dijelila svijet; iako njezin položaj evoluirao, žena je još i danas prilično prikraćena. Gotovo ni u jednoj zemlji njezin pravni status nije jednak statusu muškarca, a često je znatno oštećuje. Čak i kada su joj prava apstraktno priznata, zbog dugotrajne navike nikako da se konkretno izraze u običajima. Ekonomski gledano, muškarci i žene praktički čine dvije kaste. I kada je sve jednako, ovi prvi imaju povoljniju situaciju, više plaće, veće šanse za uspjeh nego njihove onednavne konkurentice. U industriji, politici itd. su ne samo

brojniji nego i zauzimaju najvažnije položaje. Osim posjedovanja konkretnih ovlasti, imaju prestiž čiju tradiciju održava obrazovanje od najranije dječje dobi: sadašnjost obavija prošlost, a u prošlosti su svu povijest stvarali muškarci. U trenutku u kojem žene počinju sudjelovati u elaboraciji svijeta, taj svijet još uvijek pripada muškarcima. Oni u to ne sumnjaju, one jedva da sumnjaju. Odbiti biti Drugo, odbiti suučesništvo s muškarcem, za nju bi značilo odustati od svih prednosti koje joj savez s nadmoćnom kastom može pružiti. Muškarac-sizeren materijalno će štititi ženu-vazala i pobrinut će se opravdati njezino postojanje. Uklanjanjem ekonomski rizik, ona uklanja i metafizički rizik slobode koja bi postavila ciljeve bez tuđe pomoći. Zapravo, uz etičko nastojanje svakoga pojedinca da se afirmira kao subjekt, u njemu postoji iskušenje da pobjegne od svoje slobode i postane stvar: to je štetan put jer pasivan, otuđen, izgubljen pojedinac postaje žrtva tuđih želja, odsječen od svoje transcendentnosti, prikračen za svaku vrijednost. No to je lak put. Njime izbjegavamo tjeskobu i napetost egzistencije za koju smo istinski odgovorni. Muškarac koji ženu čini *Drugim* pronaći će dakle u njoj snažno suučesništvo. Tako žena ne zahtijeva postati subjektom, zato što za to nema konkretna sredstva, osjeća nužnu vezu koja je veže uz muškarca, a da pritom ne uspostavlja reciprocitet te se često zadovoljava svojom ulogom *Drugoga*.

Već tu se postavlja pitanje: kako je cijela ta priča započela? Shvaćamo da je dvojnost spolova kao svaka dvojnost prerasla u sukob. Shvaćamo i da je superiornost onoga koji se uspio nametnuti kao nadmoćan trebala biti apsolutna. Ostaje nam objasniti zašto je baš muškarac na početku odnio pobjedu. Čini se da su žene mogle pobijediti; borba se mogla i ne razriješiti. Odakle to da je ovaj svijet oduvijek pripadao muškarcima i zašto se tek danas stvari počinju mijenjati? Je li ta promjena nešto dobro? Hoće li ona donijeti ravnopravnu podjelu svijeta među muškarcima i ženama?

Daleko od toga da su ovo nova pitanja; na njih je već dano mnogo odgovora; no upravo činjenica da je žena Drugo pobija sva opravdanja kojima muškarci oduvijek odgovaraju na to pitanje: njima su suviše očito ravnali vlastiti interesi. »U sve što su muškarci napisali o ženama treba posumnjati, jer su oni istodobno i sudac i stranka«, rekao je u 17. stoljeću Poulain de la Barre, slabo znani feminist. Posvuda i u svako doba mužjaci su razmetljivo uživali osjećajući se kraljevima svega postojećeg. »Blagoslovljen bio Bog naš Gospodin i Gospodin svih svjetova što me nije napravio ženom«, govore Židovi u svojim jutarnjim molitvama, dok njihove su-

pruge pomirljivo mrmljaju: »Blagoslovljen bio Gospodin što me stvorio po svojoj volji.« Među dobročinstvima na kojima je Platon zahvaljivao bogovima prvo je bilo to što su ga stvorili slobodnim i ne robom, drugo muškarcem, a ne ženom. No muški ne bi mogli u potpunosti uživati u toj povlastici kada je ne bi smatrali utemeljenom u apsolutu i vječnosti: iz činjenice svoje nadmoći pokušali su ustanoviti pravo. »Budući da su zakone smišljali i uređivali muškarci, davali su prednost vlastitomu spolu, a pravnici su promaknuli te zakone u principe«, pridodao je Poulain de la Barre. Zakonodavci, svećenici, filozofi, pisci, mudraci svim su silama nastojali dokazati da je ženska podčinjenost željena na nebu i korisna na zemlji. Religije koje su oblikovali muškarci odražavaju tu volju za dominacijom. U legendama o Evi i Pandori pronašli su svoje oružje. Stavili su filozofiju i teologiju u svoju službu, kao što smo vidjeli u citatima Aristotela i svetog Tome. Od antike satiričari i moralisti rado oslikavaju ženske slabosti. Poznate su nam silovite optužbe koje su se kroz čitavu francusku književnost podizale protiv žena. Manje nadahnuti Montherlant preuzima tradiciju Jeana de Meunga. To se neprijateljstvo katkad čini utemeljenim, često bezrazložnim; zapravo, ono krije manje ili više spretno zamaskiranu želju za samoopravdanjem. »Lakše je optužiti jedan spol nego opravdati drugi«, rekao je Montaigne. U nekim je slučajevima postupak očit. Rimsko pravo, na primjer, na očigledan način ograničava prava žena pozivajući se na »slaboumnost, krhkost spola« u trenutku kada žena slabljenjem loze postaje opasnost za muške nasljednike. Zapanjujuće je kako se u 16. stoljeću, u želji da se udana žena zadrži pod skrbništvom, poziva na autoritet svetog Augustina koji izjavljuje da »žena životinja je ni čvrsta niti postojana«, dok se neudanoj priznaje sposobnost da upravlja svojim dobrima. Montaigne je vrlo dobro shvaćao proizvoljnost i nepravdu sudbine dodijeljene ženi: »Žene uopće nisu u krivu kada odbijaju pravila uvedena na ovome svijetu, tim više što su ih muškarci donijeli bez njih. Prirodno dolazi do spleta i razmirica između njih i nas«, no ne ide toliko daleko da bi postao njihov branitelj. Tek u 18. stoljeću oni zaista demokratični muškarci objektivno promišljaju pitanje. Uz ostalo, Diderot se posvećuje dokazivanju da je žena poput muškarca ljudsko biće. Nešto je kasnije Stuart Mill gorljivo brani. No ti su filozofi iznimno nepristrani. U 19. stoljeću rasprava o feminizmu opet postaje rasprava pobornika. Jedna od posljedica industrijske revolucije je sudjelovanje žene u proizvodnom radu. U tom trenutku feministički zahtjevi izlaze iz područja teorije i pronalaze temelje u ekonomiji. Njihovi

protivnici postaju tim agresivniji. Iako je zemljišno vlasništvo djelomično detronizirano, buržoazija se grčevito drži starog morala koji u postojanosti obitelji vidi jamstvo privatnog vlasništva. Kako ženska emancipacija postaje pravom prijetnjom, buržoazija sve žešće zagovara ostajanje žene u kući. Čak i unutar radničke klase muškarci su pokušali zakočiti to oslobađanje jer su im se žene činile kao opasne suparnice, tim više što su bile navikle raditi za niske plaće.⁶ Ne bi li dokazali inferiornost žene, antifeministi su se umjesto religiji, filozofiji i teologiji, obratili znanosti: biologiji, eksperimentalnoj psihologiji itd. *Drugom* se spolu u najboljem slučaju dopuštala »jednakost u različitosti«. Taj izraz koji se proširio poput munje vrlo je značovit. Upravo se njime za crnce u Americi koriste zakoni Jima Crowa. No takva tobože egalitariistička segregacija poslužila je samo uvođenju krajnjih diskriminacija. U ovoj usporedbi ništa nije slučajno: bilo da je riječ o rasi, kasti, klasi ili spolu koji su svedeni na niži položaj, postupci opravdavanja su isti. »Vječno žensko« odgovara »crnoj duši« i »židovskom karakteru«. Ipak, židovski je problem prilično drugačiji od preostala dva: za antisemita je Židov prije neprijatelj nego niža kategorija, i kao takvom za njega na ovom svijetu nema mjesta; radije bi ga istrijebio. No postoje snažne poveznice između položaja žena i crnaca: jedne i drugi se danas emancipiraju od istoga paternalizma, a donedavno dominantna kasta želi ih zadržati »na svojem mjestu«, to jest na mjestu koje je ona za njih odabrala. U oba slučaja ona se služi više-manje iskrenim pohvalama vrlinama »dobrog crnca« nesvjesne, djetinje, nasmijane duše, krotkog crnca, i vrlinama žene koja je »zaista žena«, to jest frivolne, djetinjaste, neodgovorne žene podčinjene muškarcu. U oba slučaja dominantna kasta argument izvlači iz činjeničnog stanja koje je sama stvorila. Poznata je dosjetka Bernarda Shawa: »Bijeli Amerikanac u biti stavlja crnca u rang čistača cipela i iz toga zaključuje da je dobar samo za čišćenje cipela.« Taj začarani krug nalazimo u svim sličnim situacijama: kada se pojedinac ili skupina pojedinaca drže u položaju podčinjenosti, činjenica je da *jesu* podčinjeni; no ovdje treba pravilno shvatiti glagol »biti«. Bilo bi podmuklo pridati mu supstancijalnu vrijednost kada ima dinamični hegelovski smisao: *biti* znači postati takvim, biti pretvoren u ono kakvim se očituje. Da, žene sveukupno danas *jesu* inferiorne muškarcima, to jest njihov položaj im otvara manje mogućnosti. Pitanje je treba li se takvo stanje stvari nastavljati.

6 Vidi drugi dio, str. 137.

Mnogi muškarci priželjkuju da se ono nastavi: nisu se još svi predali. Konzervativna buržoazija u ženskoj emancipaciji i dalje vidi opasnost koja prijete njezinu moralu i interesima. Neki se muškarci boje ženske konkurencije. U studentskom tjedniku *Hebdo-Latin* neki je dan jedan student izjavio: »Svaka studentica koja preuzme posao liječnika ili odvjetnika *otima* mjesto nama.« On nije doveo u pitanje svoja prava na ovom svijetu. Ulogu tu ne igraju samo ekonomski interesi. Jedna od povlastica koju opresija osigurava opresorima jest da se i najniži među njima osjeća *superiornim*. »Siromašni bijelac« s juga SAD-a može se utješiti mislima da nije »prljavi crnac«, a imućniji bijelci vješto iskorištavaju takvu vrstu ponosa. Jednako se i posve osrednji muškarac među ženama smatra polubogom. Bilo je mnogo lakše za gospodina de Montherlanta zamišljati se junakom kada se suočavao sa ženama (uostalom, hotimice ih je izabrao) nego kada bi morao među muškarcima potvrditi svoju ulogu muškarca. Ulogu koju su mnoge žene obavile bolje od njega. Tako je u rujnu 1948. u jednom od svojih članaka u *Figaro littéraire*, g. Claude Mauriac – čijoj se silnoj originalnosti svatko divi – mogao napisati o ženama: »Mi slušamo u tonu (*sic!*) pristojne ravnodušnosti... najbriljantniju među njima, dobro znajući da njezin um manje ili više očito odražava ideje koje potječu od *nas*.« Dotična očito ne odražava baš ideje g. C. Mauriaca osobno, s obzirom na to da mu ne znamo nijednu. To da odražava ideje nekih muškaraca moguće je: kod samih muških ima znatan broj onih koji prisvajaju stavove koji nisu njihovi. Dođe nam da se upitamo ne bi li g. Claudeu Mauriacu bilo bolje da se napaja dobrim odrazom Descartesa, Marxa ili Gidea nego samim sobom. Hvalevrijedno je to što se zamjenicom »mi« on poistovjećuje sa svetim Pavlom, Hegelom, Lenjinom, Nietzscheom i s njihove visine prezrivo promatra stado žena koje mu se usuđuju obratiti kao jednake; iskreno rečeno znam da mnoge ne bi mogle g. Mauriaca poslušati »tonom pristojne ravnodušnosti«.

Ustrajala sam na ovom primjeru jer muška prostodušnost u njemu razoružava. Postoji mnogo istančanijih načina na koji muškarci izvlače korist od ženske drugosti. Za sve one koji pate od kompleksa manje vrijednosti, ona je čudesan melem: nitko prema ženama nije arogantniji, agresivniji ili prezirniji od muškarca zabrinutog za svoju muževnost. Oni koji se ne boje sebi sličnih mnogo su spremniji u ženi pronaći sličnog; no čak i njima je

mit Žene kao Drugoga iz mnogo razloga drag.⁷ Ne može ih se kriviti što nisu radosno žrtvovali sve blagodati koje iz toga mita crpe: znaju što gube odustajući od žene kakvu priželjkuju, ne znaju što će im donijeti žena kakva će biti sutra. Potrebno je zaista mnogo samoodricanja da odbacite položaj jedinoga i apsolutnoga Subjekta. Uostalom, velika većina muškaraca nije izravno u toj mjeri drska. Ne *postavljaju* ženu kao inferiornu: danas su previše prožeti demokratskim idealom da u svim ljudskim bićima ne bi prepoznali jednake. U krilu obitelji, djetetu ili mladiću čini se da žena posjeduje isto društveno dostojanstvo kao odrasli muškarci. Kasnije mladić, želeći i voleći, iskusi otpor i neovisnost žene koju želi i voli. Oženjen, poštuje u svojoj ženi suprugu, majku, a u konkretnom iskustvu bračnog života ona se pred njim potvrđuje kao slobodno biće. Tako se može uvjeriti da među spolovima više nema socijalne hijerarhije i da je ugrubo, uza sve razlike, žena jednako vrijedna. Budući da ipak utvrdi neke inferiornosti – od kojih je najvažnija profesionalna nesposobnost – pripisuje ih prirodi. Kada je prema ženi suradnički i dobronamjerno nastrojen, tematizira princip apstraktne jednakosti, a konkretnu nejednakost koju ustvrđuje ne *uspostavlja* on. No čim uđe u sukob sa ženom, situacija se obrće: tematizirat će konkretnu nejednakost te će mu ona čak poslužiti kao argument za poricanje apstraktne jednakosti.⁸ Na taj način mnogi muškarci tobože iskreno potvrđuju da žene *jesu* jednake muškarcima i da nemaju što zahtijevati, no *u isto vrijeme* i to da žene nikad neće moći biti jednake muškarcima i da su njihovi zahtjevi uzaludni. Naime, muškarcu je teško procijeniti golemu važnost socijalnih diskriminacija koje se izvana čine beznačajnima, ali su njihove moralne, intelektualne reperkusije toliko usađene u ženu da se može činiti da potječu od njezine iskonske prirode.⁹ Ni ženama najsklo-

7 Znakovit je tekst Michela Carrougesa koji se na tu temu pojavio u 292. broju *Cahiers du Sud*. On ogorčeno piše: »Da bar ne postoji nikakav mit žene, nego samo kohorta kuharica, matrona, prijateljica noći, kaćiperki čija je funkcija užitak ili korist!« Po njemu, znači, žena ne postoji zbog sebe same; on uzima u obzir samo njezinu *funkciju* u muškom svijetu. Njezina je svrha u muškarcu. Nakon ovoga zaista možemo pretpostaviti njezinu poetsku »funkciju« svakoj drugoj. Pravo je pitanje zašto bi je se trebalo definirati u odnosu na muškarca.

8 Na primjer muškarac izjavi da svoju ženu ne nalazi ni po čemu manje vrijednom zato što nema zanimanje: kućanski poslovi su jednako plemeniti itd. Ipak, pri prvoj svađi uzvikuje: »Ne bi mogla preživjeti da nema mene!«

9 Opisivanje toga procesa bit će cilj drugog sveska ove studije.

niji muškarac nikad dobro ne poznaje njezinu konkretnu situaciju. Stoga ne treba vjerovati muškima kada se trude obraniti povlastice čijega raspona nisu ni svjesni. Nećemo se dati zastrašiti brojem i silovitošću napada na ženu, ni prevariti koristoljubivim pohvalama »pravoj ženi«, niti osvojiti entuzijazmom koji ženina sudbina izaziva u muškaraca koji je ni za što na svijetu ne bi željeli dijeliti.

Ipak, ništa manje nepovjerljivo ne treba sagledavati ni feminističke argumente: polemičnost pod svaku cijenu često im oduzima svu vrijednost. Ako »žensko pitanje« djeluje isprazno, to je zato što ga je muška nadmenost pretvorila u »svađu«; u svađi je teže dobro razmišljati. Neumorno se pokušavalo dokazati da je žena superiorna, inferiorna ili jednaka muškarcu: stvorena nakon Adama, ona je očito sporedno biće, rekli su jedni; baš nasuprot, rekoše drugi, Adam je bio samo skica i Bog je upravo s Evom uspio stvoriti savršeno ljudsko biće; njezin je mozak najmanji: no relativno je najveći; Krist se napravio muškarcem: možda iz smjernosti. Svaki argument odmah priziva suprotni, a često su oba u krivu. Ako želimo progledati, trebamo izaći iz tih kolotečina. Treba odbaciti nejasne pojmove superiornosti, inferiornosti i egalitarnosti koji su izvrnuli smisao svim raspravama i krenuti iznova.

No kako ćemo onda postaviti pitanje? I prije svega, tko smo mi da ga postavljamo? Muškarci su i sudac i stranka: žene također. Gdje pronaći anđela koji bi mogao razriješiti spor? Zapravo, anđeo bi bio slabo kvalificiran da o tome govori, ne bi znao ništa o problemu. Što se hermafrodita tiče, to je posve poseban slučaj: on nije ujedno muškarac i žena, prije će biti da nije ni muškarac niti žena. Mislim da su za rasvjetljavanje ženske situacije još uvijek neke žene najprikladnije. Sofizam je pokušati svesti Epimenida na koncept Krećanina, a Krećane na lažljivce: ne postoji tajanstvena bit koja diktira muškarcima i ženama iskrenost ili neiskrenost; njihov ih položaj više ili manje potiče na traganje za istinom. Danas si mnoge žene, sretne što su im dodijeljene sve povlastice ljudskih bića, mogu dopustiti luksuz nepristranosti: za time čak osjećamo i potrebu. Nismo više kao naše starije suborkinje; u glavnim smo crtama dobile partiju. U posljednjim raspravama o statusu žene Ujedinjeni narodi neprestano zahtijevaju da se dovrši proces izjednačavanja spolova, a mnoge od nas nikad nisu ni morale iskusiti svoju ženskost kao smetnju ili prepreku. Mnogi nam se problemi čine važnijima od onih koji se tiču samo nas: i taj nam odmak ostavlja nadu da će naš stav biti objektivniji. Ipak, mi intimnije od muškaraca poznajemo

ženski svijet zato što u njemu imamo korijenje, neposrednije poimamo što za ljudsko biće znači činjenica da je žensko i više nastojimo to spoznati. Rekla sam da ima važnijih problema; i ovaj svejedno može u našim očima zadržati neku važnost: po čemu je činjenica da smo žene utjecala na naše živote? Koje su nam točno prilike pružene, a koje su nam uskraćene? Koju sudbinu mogu očekivati naše mlađe sestre i u kojem ih smjeru valja orijentirati? Dojmljivo je što cjelokupnu žensku književnost danas više pokreće trud za jasnoćom nego zahtijevanje ženskih prava. Na izlasku iz ere obilježene nesređenim polemikama ova je knjiga pokušaj da se podvuče crta.

Ipak, bez sumnje se nemoguće baviti ijednim ljudskim problemom bez pristranosti: sam način postavljanja pitanja i razne usvojene perspektive pretpostavljaju hijerarhije interesa. U svakom svojstvu nalaze se neke vrijednosti. Ne postoji takozvani objektivan opis koji se ne temelji na etičkoj pozadini. Umjesto da pokušavamo prikriti principe koje manje-više izričito podrazumijevamo, bolje bi ih bilo postaviti; tako se ne osjećamo obaveznima na svakoj stranici precizirati koji smisao dajemo riječima: superioran, inferioran, bolji, lošiji, napredak, nazadovanje itd. Ako pogledamo neka od djela posvećenih ženi, vidjet ćemo da je najčešće usvojeno gledište ono o javnom dobru, općem interesu: u biti svatko pod tim podrazumijeva interes društva kakvo bi želio zadržati ili uspostaviti. Što se nas tiče, procjenjujemo da je jedino javno dobro ono koje osigurava osobno dobro građanima; institucije prosuđujemo s gledišta konkretnih prilika danih pojedincima. No isto tako ne miješamo ideju osobnog interesa s idejom sreće: to je pak drugo gledište s kojim se često susrećemo. Nisu li žene iz harema sretnije od žena biračica? Nije li kućanica sretnija od radnice? Ne znamo baš što riječ sreća znači, a još manje koje prave vrijednosti pokriva. Ne postoji mogućnost mjerenja tuđe sreće i uvijek je lako proglasiti sretnom situaciju koju drugom želimo nametnuti: one koje osuđujemo na stagnaciju pogotovo proglašavamo sretnima pod izlikom da je sreća nepomičnost. To je dakle pojam na koji se nećemo referirati. Usvojiti ćemo perspektivu egzistencijalističkog morala. Svaki subjekt se konkretno postavlja kao takav kroz projekte koji služe kao način transcendencije; subjekt ostvaruje svoju slobodu samo neprestanim posezanjem za novim slobodama; ne postoji drugo opravdanje sadašnje egzistencije osim njezina širenja prema beskonačno otvorenoj budućnosti. Svaki put kada transcendencija zapadne u imanenciju dolazi do degradacije egzistencije u *en soi*, slobode u izvještačenost. Taj pad je moralna pogreška ako subjekt na njega

pristane. Ako mu je on nametnut, poprima lice frustracije i opresije. U oba slučaja on je apsolutno zlo. Svaki pojedinac koji nastoji opravdati svoju egzistenciju doživljava je kao beskonačnu potrebu za transcendiranjem sebe. Položaj žene na jedinstven način pak definira to što se ona, premda je kao svako ljudsko biće autonomna i slobodna, otkriva i odabire u svijetu u kojem joj muškarci nameću da se prihvati kao Drugo: nastoji je se zadržati objektom, predodrediti imanenciji jer će njezinu transcendenciju stalno transcendirati neka druga, suštinska i suverena svijest. Drama žene je taj sukob između temeljnog zahtjeva svakog subjekta koji se uvijek postavlja kao esencijalan i zahtjeva položaja koji je čini neesencijalnom. Kako se ljudsko biće u ženinu položaju može ostvariti? Koji su mu putovi otvoreni? Koji vode do zida? Kako pronaći neovisnost unutar ovisnosti? Koje okolnosti ograničavaju žensku slobodu i može li ih ona prevladati? To su temeljna pitanja koja bismo željeli rasvijetliti. To znači da, zanimajući se za šanse pojedinca, ne definiramo prilike pojmovima sreće, nego pojmovima slobode.

Jasno je da ovo pitanje ne bi imalo nikakva smisla kada bismo pretpostavljali da ženu opterećuje fiziološka, psihološka ili ekonomska kob. Stoga ćemo početi raspravom o gledištima na ženu iz kuta biologije, psihoanalize, historijskog materijalizma. Zatim ćemo pokušati točno pokazati kako se oblikovala »ženska stvarnost«, zašto je žena definirana kao Drugo i koje su bile posljedice toga s muškoga gledišta. Onda ćemo sa ženskoga gledišta opisati svijet kakav im je ponuđen¹⁰ i moći ćemo shvatiti s kojim se poteškoćama žene susreću u trenutku kada, pokušavajući pobjeći iz sfere koja im je do dana današnjeg bila dodijeljena, nastoje sudjelovati u ljudskom *mitseimu*.

---

10 To će biti predmet drugog sveska.